

II. PRIKAZI

**JOSEF I ALEN MATUŠEK, ČESKÉ STOPY V CHORVATSKU,
BIOGRAFIČKÝ SLOVNÍK VÝZNAMNÝCH OSOB PŮVODEM Z ČESKÝCH ZEMÍ A
PŘÍSLUŠNÍKŮ ČESKÉ MENŠINY I. I II., NIU JEDNOTA,
DARUVAR, 2015. – 2016.**

Od 22 nacionalne manjine koje žive u Hrvatskoj, rijetko se koja može pohvaliti tolikim brojem svojih istaknutih sunarodnjaka koji su gradili i unapređivali Hrvatsku u širokomu vremenskom razdoblju kao što je slučaj s Česima, čija nazočnost u Hrvatskoj datira još od kraja 11. stoljeća i prvoga zagrebačkog biskupa, Čeha Duha. Zahvaljujući nevelikom broju povjesničara i publicista, u proteklih dvadesetak godina objavljena je jedna omanja biblioteka publikacija posvećenih povijesti, kulturi i tradiciji češke manjine u Hrvatskoj te hrvatsko-češkim vezama, a svi budući istraživači hrvatskih Čeha i njihove povijesti nedavno su dobili nezaobilazan priručnik čiji je izlazak dugo očekivan. Riječ je o biografskom leksikonu *České stopy v Chorvatsku – Biografický slovník významných osob původem z českých zemí a příslušníků české menšiny (Češi tragovi u Hrvatskoj – Biografski leksikon istaknutih osoba podrijetlom iz čeških zemalja i pripadnika češke manjine)*, autora Josipa (Josefa) i Alena Matuška, koji je na češkom jeziku objavila Novinsko-izdavačka ustanova Jednota u dvama svescima. Prvi je izišao u studenom 2015., a drugi u travnju 2016. godine. Leksikon je kapitalno djelo kakvim se ne mogu pohvaliti druge nacionalne manjine u Hrvatskoj – i u tom je smislu činjenica da je upravo hrvatskim Česima uspjelo ostvariti ovakav pothvat vrijedan dodatnog poštovanja. Leksikon sadrži oko 1.450 natuknica, uglavnom o znamenitim osobama iz Češke koje su djelovale u Hrvatskoj i istaknutim pripadnicima češke manjine, ali i o hrvatskim velikanima češkog podrijetla. Time je napokon ostvarena želja legendarnog povjesničara Čeha u Hrvatskoj, pokojnog Josipa Matuška (1920. – 2003.) koji je još devedesetih godina, kada je objavio svoje najpoznatije djelo *Česi u Hrvatskoj* (češko izdanje 1994., hrvatsko 1996.) započeo rad na izradi leksikona posvećenog češkom doprinosu hrvatskom društvu koji bi uglavnom obradio zaslužne i za Hrvatsku

značajne osobe češkog podrijetla te istaknute predstavnike češke manjine. Podatke o njima marljivo je prikupljao desetljećima, istražujući enciklopedije, leksikone, stručne knjige i novinske članke. Matušek je za hrvatske Čehe bio poput Ivana Kukuljevića za Hrvatsku – nije bio profesionalni povjesničar, ali prvi se sustavno počeo baviti njihovom poviješću, prikupljati izvore i pisati monografije. Danas kad u rukama imamo njegovo životno djelo, važnost Josipa Matušeka za historiografiju češke manjine bit će još veća i nezaobilaznija.

Svoje planirano djelo Matušek je nazvao *Biografski slovník Čechů v Chorvatsku*, a u njegovoj realizaciji spriječila ga je smrt 2003. godine. Rad na ovom projektu prepustio je sinu Alenu Matušeku, glazbenom pedagogu, koji se dovršetku očeva životnog djela intenzivnije posvetio 2012., ali ga je, uz pomoć i savjete brojnih suradnika, uglavnom iz redova češke manjine, sretno okončao. Očev popis je korigirao, ali i dopunio s 250 novih imena. Iako mu je naziv drugačiji nego je zamislio Josip Matušek, leksikon ipak ispunjava cilj koji je zacrtao jer naglašava zasluge i velik doprinos koji su hrvatskom društvu dale osobe podrijetlom iz čeških zemalja, kao i onih koji su zadužili češku manjinu.

Naslov *České stopy v Chorvatsku* je stoga najprimjereniji jer obuhvaća širok dijapazon osoba, među kojima su i one koji etnički nisu bili Česi ili im je zbog njemačkog prezimena teško dokazati češko etničko podrijetlo, ali ih je u češki kontekst smjestila veza s Češkom ili češkom manjinom. Naziv je ujedno korektan i prema hrvatskim velikanima češkog podrijetla koji su se u većini slučajeva osjećali i izjašnjavali Hrvatima. Kriteriji za uvrštavanje u leksikon bili su vrlo egzaktni – u obzir su došle osobe iz Češke koje su u Hrvatskoj živjele i djelovale barem pet godina, a kraće samo ako su ostavili duboke tragove, zatim potomci osoba iz Češke s očeve i majčine strane do druge ili treće generacije, odnosno više generacija ako se osoba javno izjasnila o svome češkom podrijetlu ili je ono poznato iz drugih izvora. U leksikonu su i Česi rođeni u Hrvatskoj koji su u njoj proveli barem dio života i zatim otišli u inozemstvo te naposljetku istaknute osobe češke manjine bez obzira na generaciju, uključujući i one rođene u miješanim brakovima. Tu je i nekoliko pojedinaca koji nisu bili Česi, ali su se svojim životom i djelovanjem stopili s češkom manjinom. Za svaku natuknicu naveden je izvor podataka i time ovaj leksikon ispunjava standarde uobičajene za slične publikacije. Na kraju svakog sveska objavljene su i fotografije većine obrađenih osoba.

Objava ovakvog leksikona dokaz je koliko se institucije češke manjine brinu o svojoj povijesti i tradiciji, prije svega zahvaljujući požrtvovnim pojedincima i njihovu entuzijazmu, no ona šalje i poruku o tome kako hrvatski Česi doživljavaju svoj identitet i svoje mjesto u Hrvatskoj. Biografski leksikon koji sadrži životopise Čeha u najširem smislu riječi te onih koji su se tako deklarirali i koji su imali češke korijene potvrđuje samosvijest današnjih hrvatskih Čeha kao integralnog dijela hrvatskoga društva, ponosnih na svoj češki identitet koji ih odvaja od ostalih stanovnika Hrvatske, ali koji jednako tako ne bi bili ono što jesu bez hrvatske sastavnice svog identiteta koja je zajednička – ili bi barem trebala biti – svim građanima Hrvatske.

Ukorijenjeni u Hrvatsku i poštujući svačije nacionalne osjećaje i opredjeljenje, hrvatski Česi imaju potpuno pravo među svoje velikane uvrstiti i znamenite osobe iz hrvatske povijesti, kao što su August Šenoa, Lavoslav Ružička i Oton Kučera, kojima su Česi bili pradjedovi ili djedovi, ili pak potomke čeških očeva poput Ivana Zajca, Vjenceslava Novaka, Milutina Cihlara Nehajeva, Jagode Truhelke, Franje Krežme, Adolfa Vebera Tkalčevića. Uvrštavanje ovih osoba koje su odavno našle zasluženno mjesto u panteonu hrvatskih velikana u češki kontekst pridonosi osvješćivanju činjenice o njihovim češkim korijenima koja vjerojatno nije uvijek dovoljno poznata ni hrvatskim Česima niti široj hrvatskoj javnosti.

Kao i u drugih naroda, i među Hrvatima već dugo, barem od 19. stoljeća, postoji kult nacionalnih velikana koji se najviše očituje u imenima ulica i trgova pa tako svijest o tome da je znatan dio velikana bio češkog podrijetla može još bolje pridonijeti tome da Česi u hrvatskom društvu budu prihvaćeniji i poštovaniji, što je u Hrvatskoj uostalom već tradicija, budući da su još ranije generacije hrvatskih Čeha izborile dobar glas sebi i svojim potomcima u novoj domovini. Hrvatskim Česima se ne može predbaciti da bez osnove nekoga svojataju jer dovoljno je pogledati impresivan popis onih velikana hrvatske znanosti i kulture koji su se u Hrvatsku doselili izravno iz Češke, poput glumice Marije Ružičke Strozzi, glazbenika Frana Lhotke, Václava Humla, Milana Sachsa i Jana Vlašimskog, arhitekata Bartola Felbingera, Ruperta Melkusa, Vjekoslava Bastla i Lava Kalde, građevinskog inženjera Josipa Chvále, botaničara Josipa Schlossera, prvih profesora modernoga zagrebačkog sveučilišta Lavoslava Geitlera, Vinka Dvořáka, Karela Zahradníka, Jaromíra Haněla, Bohuslava Jiruša i Gustava Janečka koji je, jednako kao i filozof Albert Bazala, čak postao prva osoba hrvatskoga znanstvenog života kao predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, zatim glumca Arnošta Grunda, povjesničara Jaroslava Šidaka... Ne smije se zaboraviti ni Antuna Janderu koji je 1771. izdavao prve hrvatske novine (na latinskom) – *Ephemerides Zagrabieneses*. U leksikonu su i pioniri hrvatskog turizma Emil Geistlich, Zdenka Čermáková i Marie Stejskalová te jedan od prvih hrvatskih fotografa Ivan Standl. Ne računajući zemlje u susjedstvu Hrvatske, nema nijedne koja je Hrvatskoj podarila toliko značajnih osoba na svim područjima života – i to na cijelom prostoru Hrvatske, od Istre do Iloka i od Međimurja do Dubrovnika – kao što je Češka, a s osobama češkog podrijetla taj je broj još i veći, čime se Česi u Hrvatskoj s razlogom mogu i trebaju ponositi.

Svaka nacionalna manjina ponosila bi se činjenicom da upravo s njihovim sunarodnjakom počinje pisana povijest Zagreba i njegov uspon do glavnoga grada Hrvatske, no to je slučaj jedino s Česima i biskupom Duhom. Ne treba stoga ni čuditi to što je devet stoljeća kasnije iz redova češke manjine u Zagreb opet došao jedan biskup, Josip Salač koji je našao skladan balans između češkoga i hrvatskog identiteta, koji vrijedi slijediti i danas. Čeh je bio i zagrebački biskup krajem 14. stoljeća Ivan Smilo Bohemus, a u 19. stoljeću zadarski nadbiskup bio je Čeh Josip Frane Novak. Visokorangiranih svećenika Čeha bilo je i u novije vrijeme, pri-

mjerice Kamilo Dočkal, dugogodišnji rektor Nadbiskupskoga bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu i osnivač Dijecezanskog muzeja, tajnik kardinala Franje Šepera Velimir Čapek, a u Istri se kao svećenik, prosvjetitelj i etnograf istaknuo Josip Ptašinsky. U 18. Stoljeću prvi bjelovarski župnik bio je Čeh Hubert Diviš.

Dodatna vrijednost *Českih stopa v Chorvatsku* je u tome što mnoge podatke donosi prvi put pa tako u češki kontekst smješta i one osobe za koje se nije slutilo da ondje pripadaju. To se osobito odnosi na one koji su imali majke ili bake Čehinje te im češko podrijetlo nije vidljivo iz prezimena, poput blaženog Ivana Merza, kipara Želimira Janeša, glazbenika Stjepana Mihaljinca i potomaka znamenitih Čehinja kao što su Marija Ružička Strozzi, Nina Vavra i Marija Radić. U leksikonu su obrađene i istaknute supruge hrvatskih velikana rodom iz Češke – banice Eva iz Rožmberka, supruga Nikole Šubića Zrinskog i Sofija Jelačić, slikarica Marta Svečnjak (rođena Smoljková – supruga slikara Vilima Svečnjaka) i supruga zagrebačkoga gradonačelnika Vjekoslava Heinzela, Berta Heinzela (rođena Picková). Istaknute žene su i učiteljica Marija Fabković (rođena Frechová) te kiparica Mila Vod. Jedan od najvažnijih hrvatskih vojnih zapovjednika u Domovinskom ratu bio je general Zvonimir Červenko čije prezime zvuči ukrajinski, ali je zapravo češko i izvorno glasi Červenka, doznajemo u leksikonu. Poznato je kako su hrvatski Česi tijekom Drugoga svjetskog rata u velikom broju aktivno sudjelovali u Antifašističkoj borbi pa su dva njezina pripadnika odlikovana i titulom narodnog heroja – Josef Ružička i Václav Vostřel (zvani Vaso), a i prvi zapovjednik partizanske mornarice bio je po ocu Čeh, Josip Černi. No istodobno osobu češkog podrijetla nalazimo i na najvišem položaju u vojsci Nezavisne Države Hrvatske, generala Miroslava Navratila. Neslavnu ulogu u Hrvatskoj 1919. igrao je hrvatski ban Ivan Paleček, a kao političar u prvim desetljećima 20. stoljeća djelovao je Većeslav Vilder, doseljenik iz Češke. Sredinom 15. stoljeća kao vojskovođa se istaknuo Jan Vítovec, zagorski grof i slavonski ban, a početkom 15. stoljeća Šibenik je od Mlečana branio Čeh Petr iz Myšlina.

O tome kako osobe češkog podrijetla i u suvremeno doba pridonose hrvatskomu javnom životu svjedoče biografije arhitekta Josipa Uhljaka koji je projektirao nekoliko naselja u Novom Zagrebu i pristanišnu zgradu zagrebačke zračne luke, informatičara Branka Součka koji je izradio prvo hrvatsko računalo, slikara Zlatka Boureka, književnika i novinara Nenada Brixija koji je bio vrstan prevoditelj popularnog stripa Alan Ford, pjevačica Vere Svobode i Dunje Knebl, skladateljka Miljenka Prohaske, violinista Josipa Klime, balerine Sonje Kastl, časne sestre Imakulate Malinke koja je značajna za razvoj crkvene glazbe, pjevača Jasenka Hore, književnika Zdravka Zime, glumice Kristine Krepele, liječnika Miroslava Hašpla, fotografa Damira Hojke i Tonyja Hnojčika, dugogodišnjeg viceguvernera Hrvatske narodne banke Adolfa Matějke, ili političara s obaju polova političke scene – Mirele Holy i Daniela Srba. Aktualna ministrica kulture Nina Obuljen Koržinek nosi češko prezime po svom suprugu češkog podrijetla te, razumljivo, nije uvrštena u leksikon. Čitajući leksikon može se naići i na ove zanimljive podatke: prvi hrvatski Oscar 1962. je u Hollywoodu umjesto Dušana Vukotića, autora crtanog

filma *Surogat* preuzeo Vladimir Terešak, Čeh iz Končanice, suradnik Josipu Runjaninu pri skladanju današnje hrvatske himne bio je vojni kapelnik Josef Wendl, prvu hrvatsku operetu *Mornari i đaci* 1868. skladao je Čeh Ivan Reyschill, prvu hrvatsku karikaturu, Mađaron u kolijevci, 1846. je objavio Ivan Havliček, Vladko Maček je svoj čuveni posjed u Kupincu kupio od Čeha Josefa Vostřela (brata ranije navedenog narodnog heroja Václava Vostřela), prva sabrana djela tada mladog Miroslava Krleže u Koprivnici je 1923. počeo izdavati Čeh Vinko Vošicki, otac hrvatske veterine bio Čeh Josef Ubl, iz Praga je u Hrvatsku došla poznata obitelj Devidé, a iz Olomouca obitelj Pilar... Moglo bi se reći da postoji kapilarna povezanost Hrvata i Čeha. Svoju zbirnu natuknicu u leksikonu su dobili i pripadnici glumačke obitelji Freudenreich koja je, unatoč njemačkom imenu, u Hrvatsku došla iz Moravske, ili češke velikaške obitelji Althann koja je od 1719. do 1791. bila vlasnik Međimurja, a natuknicu je dobio i Žigmund Luksemburški, sin Karla IV., koji je kao ugarsko-hrvatski kralj često boravio u Hrvatskoj.

Leksikon *České stopy v Chorvatsku* spomenik je odličnoj integriranosti češke manjine u hrvatsko društvo, ali i spomenik Hrvatskoj kao otvorenoj i inkluzivnoj zemlji u kojoj je ksenofobija doista marginalna pojava, što god netko pokušavao imputirati. S ovim djelom dobili smo i svojevrstan hrvatskočeški panteon, pogotovo nakon što bude objavljen i treći dopunski svezak koji će obuhvatiti osobe kojima je veza s Češkom identificirana kad su prva dva sveska već bila dovršena. Riječ je primjerice o kiparu Vanji Radaušu, čiji djed je bio Čeh, skladatelju Milu Cipri koji je bio Čeh po ocu, političaru i leksikografu Antunu Vujiću kojem je majka po ocu bila Čehinja, o čemu je nedavno objavio autobiografski zapis, ili o Pražaninu Janu Antonínu Standelpergeru koji je 1710. došao na Brač i postao rodonačelnik tamošnjega klesarstva, a od kojeg potječe poznata i brojna bračka obitelj Štambuk. To ujedno ukazuje i na to da u povijesti hrvatsko-čeških veza i češke manjine još ima mnogo neistraženih tema i nepoznatih ili zapostavljenih osoba, iako svjedočimo neprestanom napretku zahvaljujući nekolicini istraživača koji nalaze zadovoljstvo i znanstveni interes u proučavanju ove tematike.

Neke natuknice donose neočekivane zanimljivosti, poput one o Bohumilu Laušmanu, čehoslovačkom ministru koji je 1949. emigrirao u Jugoslaviju i neko vrijeme živio među daruvarskim Česima ili o slikaru Ivanu Zscheu koji je, osim portreta mnogih hrvatskih velikana, 1862. napravio prvu vedutu Daruvara. To je tek mali primjer kakvih se sve neobičnih podataka može naći u bogatoj riznici zajedničke hrvatsko-češke povijesti i koje bi trebalo još sustavnije i detaljnije obraditi kako bi dva prijateljska naroda bila još bliža.

Naposljetku, leksikon je važan za povijest češke manjine jer izvlači iz zaborava mnoge njezine aktiviste iz brojnih čeških udruga na koje s protokom vremena i dolaskom novih generacija sjećanje blijedi, iako je često riječ o pripadnicima više generacija jedne obitelji. Posebno vrijedi istaknuti Františka Smetánku, profesora i dekana Medicinskog fakulteta u Zagrebu koji je bio najistaknutiji aktivist češke manjine u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, čija požrtvovnost i entuzijizam nisu nadmašeni sve do danas. Autori i urednici leksikona odlučili

su uvrstiti i biografije danas živućih i aktivnih osoba, koje su u mnogim slučajevima čak i opširnije od natuknica o pojedinim povjesnim osobama o kojima se, međutim, podaci ionako mogu naći u drugim leksikonima. To je hrabra odluka, a njome će ovaj leksikon postati nezostavan priručnik i budućim istraživačima hrvatskih Čeha koji će se baviti onim što je danas njihova sadašnjost, tako da se knjizi *České stopy v Chorvatsku* može predvidjeti dug život i vjerojatno više dopunjenih izdanja.

Marijan Lipovac

**KARMEN, WEBER-DAMJANIĆ, ŽDRALOVGRAD,
NAKLADA ŠKORPION, ZAGREB, 2014.**

U Daruvaru je u proljeće 2016. godine Karmen Weber Damjanić predstavila svoju knjigu *Ždralovgrad*. Naziv knjige je prijevod mađarskog imena Daruvar na hrvatski jezik, o kojem svoje sjećanje iznosi Oskar Weber, autoričin otac. Sva zbivanja ove romanizirane knjige pisana su u prvom licu, autorica se stavila u ulogu svog oca, kroz nju progovara očevu pripovijedanje. Autorica nije rođena Daruvarčanka, potomak je njemačko-mađarske obitelji čiji su preci došli živjeti u zapadnu Slavoniju i time su se priključili brojnome višenacionalnom sastavu stanovništva ovog područja. No ona je ipak poznavala Daruvar jer je dolazila svojoj baki i djedu čija se obitelj tamo doselila iz njegove bliže okolice u godinama prije Prvoga svjetskog rata. U Daruvaru se rodio 1931. godine i njen otac Oskar, glavni junak ovog istinitoga romaniziranog prikaza.

Neobičnost ove knjige jest i u tome da je glavni pripovjedač ove knjige još živ, doduše živi u Zagrebu pa je time mogao biti i najbolji recenzent sadržaja knjige jer se sva opisana zbivanja vrte oko njega i njegovih životnih dogodovština. Ujedno stariji Daruvarčani mogu ocijeniti jeli taj prikaz realističan ili je pak samo radnja smještena u daruvarsku sredinu. Autorici si je olakšala pisanje jer je stvarno upoznala grad, stoga su i brojna opisana mjesta prepoznatljiv dio daruvarskog prostora koji je ona, poput dobre slikarice, riječima opisala i stavila u određeno vremensko razdoblje. Posebno je vjeran prikaz okružja Weberove obiteljske kuće koja se dugo vremena nalazila u rubnom dijelu grada poznatom po nekadašnjem nazivu *rajčur*. To je nekadašnji prostor koji je u isto vrijeme bio pašnjak, dječje igralište, mjesto gdje su povremeno održavani stočni sajmovi i na jednome su dijelu, na nogometnom igralištu, igrale nogomet brojne generacije daruvarskih sportaša. Vjerojatno je to djeci i mladeži bio najprivlačniji dio grada. Danas se na tom prostoru nalaze stambene zgrade i nema ničega što bi podsjećalo današnje naraštaje na nekadašnji izgled grada kakav je bio još u godinama nakon Drugoga svjetskog rata.

Autorica se obilno koristi navodima zbivanja iz svjetske i državne povijesti te povijesti grada. Ona u njih ubacuje, u kontekstu vremena, događaje vezane uza starije generacije svoje